

İQTİSADİYYAT

UOT:519

i.f.d, dosent, DAĞBƏYİ ALLAHVERDİYEV
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, aparıcı elmi işçi.

E-mail: dagbeycahani@gmail.com

i.f.doktor VÜSALƏ BƏKİROVA

Kapital Bankda Hüquqların idarə olunması
şöbəsinin baş mütəxəssisi

yusalabakirova@hotmail.com

GEOSİYASİ MƏNZƏRƏDƏ MAKROİQTİSADİ MƏNAFELƏRİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi, Geosiyasi-iqtisadi əlaqələrdə tərəqqi və beynəlxalq ticarətin intensivliyi, xarici investisiyanın çoxalması, davamlı iqtisadi sərəvətin artımı və vahid dövlət siyasəti, xarici iqtisadi əlaqələrin mahiyyəti təhlil edilmişdir. Eyni zamanda davamlı iqtisadi artımın təmin olunmasında makroiqtisadi sabitliyə mane olan meyarların təhlili və sosial-iqtisadi artımın gücləndirilməsi, iqtisadi təhlükəsizliyin aktual meyarları kimi ictimai rifahda vətəndaş məmnunluğunun davamlı tərəqqisi şərh edilmişdir. Belə ki, geosiyasi mənafeələrin təminatı kimi dövlətin Vahid iqtisadi siyasəti, davamlı maliyyə dəstəyi və onun tənzimlənməsi prinsipləri və ölkənin məcmu iqtisadi meyarları, bu sahədə dünya ölkələrinin təcrübələri müqayisəli tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın metodologiyası, müxtəlif elmi metodlar əsasında, müqayisəli və analitik təhlil.

Tədqiqatın nəticələri, Məlum olduğu kimi geoiqtisadi əlaqələr ölkə iqtisadiyyatının tərəqqisi ümumi daxili məsulun (ÜDM) artımına təkan verən faktorlar hesab edilir. Beləliklə elmi tədqiqat analitik təfəkkür əsasında şəxsi fantaziyaların ümumiləşdirilmiş elmi mülahizələr təşkil edir. Həmçinin elmi məqalə müqayisəli və analitik təhlil əsasında siyasi-iqtisadi idrak, məntiqi ümumiləşdirmə, sintez, induksiya və deduksiya kimi ümumməntiqi metodlar əsasında tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: siyasət-iqtisadi perspektiv, iqtisadi rifah, davamlı iqtisadi tərəqqi, geoiqtisadi mənafeələr, iqtisadi diplomatiya.

Giriş

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdə əsas prinsipi suveren, müstəqil ölkə kimi dünya birliyi tərəfindən tanınması və geosiyasi mənafeələrinin gücləndirilməsi pruritet istiqamət olmuşdur. Beləliklə, Azərbaycanın zəngin iqtisadi potensialı və təbii sərvətləri mühüm faktor kimi dünya ölkələrində geosiyasi maraqlar yaratmışdır. Belə geosiyasi mənşərdə Azərbaycanın siyasi-iqtisadi əlaqələri dünya dövlətləri və beynəlxalq iqtisadi təşkilatların diqqətində olmuşdur. Bu siyasi-iqtisadi əlaqələr Azərbaycanın makroiqtisadi sabitliyinin tənzimlənməsini, sosial-iqtisadi tərəqqini zəruri etmişdir.

Beləliklə, geosiyasi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, sərbəst iqtisadi fəaliyyətinin təşkili, sosial-iqtisadi təminatın davamlı artımına nail olmaq üçün təkə inflyasiyanın tənzimlənməsi yetərli deyildir. Bu ölkədə büdcə çatışmazlığının azaldılması və iqtisadiyyatın təhlükəsizliyi və sosial-iqtisadi mənafeyin qorunması makro, mikro iqtisadiyyatda, real iqtisadi problemlərinin həllinin aktual məsələlərini dövlət tənzimlənməsində zəruri meyar hesab edilir. Bu səbəbdən ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyin dövlət tənzimlənməsi bir sra daxili və xarici makroiqtisadi faktorlarla tənzimlənir. Bu meyarlardan biri də beynəlxalq maliyyə qurumlarının tövsiyələridir. Mövcud siyasi-iqtisadi şəraitdə respublikamız bir çox beynəlxalq siyasi-iqtisadi təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. Belə beynəlxalq təşkilatlardan Birləşmiş Millətlər Təşkilatını, Beynəlxalq Valyuta Fondunu və Dünya Bankını qeyd etmək olar. Bu təşkilatlarla əməkdaşlıqda siyasi-iqtisadi mənafeələrin nəzərə alınmasını zəruri edir və bu əlaqələrin ölkəmizin sosial-iqtisadi məsələlərinin təminatında davamlı dəstəklənməsi ilə səciyyələnir.

Müasir siyasi-iqtisadi şərait dünya iqtisadiyyatında tərəqqi naminə təsərrüfat meyarını müqayisə etmədən artım dərəcəsini şərtləndirir. Belə ki, müasir dünya iqtisadiyyatının prinsipləri, beynəlxalq əmək bölgüsünün obyektiv reallıqlarını və istehsalın və kapitalın beynəlmilləşməsini səciyyələndirir. Beləliklə, dünya iqtisadiyyatı davamlı tərəqqisi və artımlı olması üçün beynəlxalq əlaqələrə nail olan, sosial-iqtisadi reallıqları əks etdirən təsərrüfatların məcmusu kimi səciyyələnir. Bu meyarlar əsasında vahid makroiqtisadi sistemi dünya ölkələrində də formalaşmasını zəruri edir.

Əsas hissə / Main part

Ədəbiyyatların təhlili ilə yanaşı əsas məntiqi təhlil belə bir fikir formalaşdırır ki, sosial-iqtisadi təminatda insan rifahı zəka ilə ruhları ritmə gətirən model, məna təyinatı baxımından xeyli dərəcədə yeni elmi reallıqlar və siyasi ideyaların məntiqi davamını şərtləndirir. Bu ideyaların məzmun mahiyyəti sosial-iqtisadi təminatına və təhsil siyasətində insan rifahını əks etdirir. Bu səbəbdən də görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, "Təhsil millətin gələcəyidir, cəmiyyətin tərəqqisinin əsasıdır" (D.Allahverdiyev,

2021). Azərbaycan elm-təhsilinə diqqət qayğı müstəqillik illərində də təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi məqsədilə ciddi tədbirlər həyata keçirmiş, mühüm tarixi fərman və sərəncamlar imzalamışdır. Ulu öndər Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, Akademiyanı qoruyub saxlamaq və daha da inkişaf etdirmək zəruridir. Bu prinsiplərlə bağlı bəzi tədqiqatlarda qeyd olunur ki, insan rifahının birmənalı tərfi yoxdur. Belə ki, bu meyarlara müxtəlif ölkələrdə sosial-iqtisadi sisteminin eyni olmadığını nəzərə alaraq, insan rifahını mühüm əhəmiyyəti ilə empirik olaraq təsdiq edilir.

Metodologiya

Tədqiqatın məqsədi elmi ümumiləşdirmə və statistik məlumatlar əsasında təhlil edilmişdir. Həmçinin tədqiqat nəzəri əsaslar formasında, dialektik, induksiya-deduksiya və məntiqin vəhdəti, statistik, müqayisəli, təhlil, iqtisadi-riyazi modelləşmənin ümumi elmi metodlarına əsaslanmışdır.

Belə ki, makroiqtisadi mənafeələrin gücləndirilməsi siyasi quruluşdan asılı olmayaraq bütün ölkələr üçün ümumi olan iqtisadi meyarların (tələb və təklif qanunu) fəaliyyəti, ölkələrdə məhsuldar qüvvələri sosial-iqtisadi tərəqqiyə kökləyən elmi-texniki nailiyyətlər dünya təsərrüfatında obyektiv, subyektiv reallıqları əks etdirir.

Bunlar əsasən xarici iqtisadi əlaqələrdə sosial-iqtisadi rifah tərəqqisinə nail olmaq və siyasi-iqtisadi təhlükəsizliyin tənzimlənməsinin zəruri meyarları kimi səciyyələnir. Beləliklə, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq, milli mənafeələr, iqtisadi təhlükəsizlik və makroiqtisadi sabitliyin zəruri istiqamətlərinin qorunması dünya təcrübəsində əsas meyar hesab edilmişdir. Qeyd edilənlərin əsası kimi makroiqtisadi prinsipləri yalnız bu zaman ən kiçik dövlət güclü ölkə ilə müqayisə edilir. Bu fikirlərin məntiqi nəticəsindən məlum olur ki, təbiətin, insan və cəmiyyətin, cəmiyyət və dövlətin, ayrı-ayrı ölkələrin bir-biri ilə siyasi-iqtisadi əlaqələri mövcuddur. Geosiyasi mənzərənin reallıqları da bunlardan ibarətdir ki, “heç bir ölkə ən böyük ölkədə yalnız öz çərçivəsində iqtisadiyyatını tam səviyyədə inkişaf etdirə bilməz”(5). Bu səbəbdən də ümumi problemlərin həllində daha düzgün və ən səmərəli makroiqtisadi tənzimləmə meyarı, siyasi-iqtisadi təhlükəsizliyin əsas istiqamət kimi sosial-iqtisadi rifah təminatını şərtləndirir. Beləliklə, bu proseslər milli mənafeələr və makroiqtisadi təhlükəsizlik, sosial-iqtisadi rifah baxımından dövlətin iqtisadi tənzimləməsi meyarının elmi təhlilini aktuallaşdırmışdır.

Bununla yanaşı beynəlxalq maliyyə təşkilatları əsasən də Beynəlxalq Valyuta Fondu bir sıra tövsiyələri bir çox hallarda ölkələrin milli maraqlarımıza uyğun gəlmir, bəzi hallarda bu tövsiyələr geoiqtisadi mənzərədə reallığa və sahibkarlığın tərəqqisinə maneələrin yaradılması ilə müşahidə edilir. Bu səbəbdəndə BVF-nun şərtləri birmənalı olaraq ölkənin makroiqtisadi mənafeələrinə, sosial-iqtisadi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə xələl gətirə biləcək meyarlar kimi səciyyələnməlidir. Bir çox politoloqlar, iqtisadçı alimlər

Dünya iqtisadiyatının statistik məlumatlarını təhlilindən belə nəticəyə gəlmişlər ki, heç də BVF bu və ya digər ölkələrin siyasi-iqtisadi və makroiqtisadi sabitliyinə, sosial-iqtisadi rifahına müsbət təsiri olmamışdır. Hadisələrin real iqtisadi mənzərəsinə nəzər saldıqda mulum olar ki, mövcud siyasi-iqtisadi şəraitdə dünyada BVF-nin fəaliyyətindən çoxsaylı alim və mütəxəssislər ciddi narazılıq edirlər. Onun hiper-inflyasiya, yüksək büdcə çatışmazlığına qarşı mübarizədə, iqtisadi tərəqqinin reallaşmasında bəzi hallarda köməyi olmuşdur. Lakin onların tövsiyələri geosiyasi mənafeələr və makroiqtisadi sabitlik mövqeyindən nəzərə almaqla həyata keçirilməlidir.

Beləliklə, Dünya Bankının Baş qərargahı makroiqtisadiyyat, ticarət və investisiyalar təcrübəsində rəsmisi Ukraynadakı, digər dünya ölkələrində mövcud olan münafişə və müharibələrin geosiyasi hadisələrdə iqtisadi əlaqələrə, idxal, ixraca ciddi təsir etdiyini bildirmişdir. Belə geosiyasi şəraitdə Azərbaycan və digər dünya dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlığın gücləndirilməsi iqtisadi cəhətdən səmərəli, eləcə də ölkələrdən tranzit daşımaları üçün ticarət qaydalarının sadələşdirilməsi səciyyəvi hesab edilir.

Mövcud geosiyasi mənzərə və xarici iqtisadi əlaqələr

Geosiyasi reallıqların nəticəsi kimi makroiqtisadi tarazlıq, sosial-iqtisadi rifah təminatını və iqtisadi sabitliyi təmin etməsi beynəlxalq iqtisadi müqəşinonin zəruri şərtlər hesab edilir. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi ilə əlaqəli olaraq ölkələrdə sosial-iqtisadi rifahın davamlı təminatının təşkili BMT-nin fəaliyyəti ilə koordinasiya edilən təşkilatların Baş Məclisinin hesabatında qeyd edilən insan rifahının məmnunluğun əsas prinsiplərin qəbulu kimi səciyələnilir. Beləliklə, BMT-nin Baş Məclisi dünyada beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması istiqamətində əməkdaşlığın mühüm prinsiplərini, o cümlədən antiterror tədbirləri, tərksilah və silahların tənzimlənməsi məsələlərini müəyyən edən prinsipləri nəzərdən keçirərək BMT üzvlərinə və ya Təhlükəsizlik Şurasında heç bir vətəndaşın məmnunluğuna əngəl olan hallara yol verilməməsi tövsiyələri ilə şərtlənmişdir.

Belə ki, geosiyasi mənzərədə real hakimiyyət məlum korporasiyalara məxsusdur, onların məqsədi dünya miqyasında siyasi-iqtisadi istismar sistemini qoruyub saxlamaqdır. Bu səbəbdən də müəyyən geosiyasi mənsuqlar böyük biznes və lobbicilərlə, fondlarla əlaqələr yaratmaqla sosial-iqtisadi rifah təminatını tənzimləyir, makroiqtisadi sabitliyi balanslaşdırır. Beləliklə, bəzi politoloqlar və iqtisadçılar qeyd edillər ki, bir çox parlamentin deputatları Corc Sorosun strukturları tərəfindən idarə olunur. Bu geosiyasi mənzərədə dünyada real siyasi hakimiyyətin iqtisadi resurslara mənsuqluğu məlum qrupun və korporasiyaların inhisarında cəmləşdiyi fikrini ifadə edir. Belə korporasiyalar və qrupların dünyada 500 dən böyük şirkətinin ümumi gəliri, 2021-ci ildə 41 trilyon dollara bərabər olmuşdur(3). Belə olduğu halda bir sı-

ra məlum şirkətlərin kapitalı dünya iqtisadiyyatında bir sıra ölkələrin ÜDM-dən üstün olduğu müəyyən edilir. Bu şəraitdə daha da iqtisadi zənginliyə nail olmaq üçün yaratdıqları fondlar bəşəriyyətin idarə olunmasında geosiyasi təsir vastəsinə nail olmaq niyyətində olduqları məlum olur. Bu korporasiyalar bilavastə xarici investisiyalar vasitəsi ilə yeni texnologiyaları tətbiq edir və əmək məhsuldarlığını artırır, eyni zamanda yerli inhisarçıya çevrillər. Belə şəraitdə vətəndaşın öz mənəfəətindən istifadə edə bilməməsi dövlətlər üçün siyasi-iqtisadi təhlükə yaradır, makroiqtisadi sabitliyin və sosial tarazlığın pozulması ilə nəticələnir.

Bu səbəbdən də dövlətlərin öz vətəndaşının sosial-iqtisadi rifahını təmin etmək məqsədi ilə BMT-nin dünya ölkələrində siyasi, hüquqi, sosial-iqtisadi və digər sahələrdə fəaliyyət istiqamətlərini əsaslanır, bu qurumlar da aşağıdakı kimi təsnifləşir.

BMT-nin əsas strukturu

Müşahidə, nəzarət və təftiş üzrə BMT-nin Kompensasiya Komissiyası

Sülhün dəstəklənməsi üzrə BMT əməliyyatları və missiyalar

Daimi komitələr və xüsusi təşkilatı BMT-in fondu.

ƏSAS FONDLARI

BMTİP, BMT-nin İnkişaf Proqramı, BMT-nin Ticarət və İnkişaf Komitəsi.

BTM, Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi Ətraf mühit üzrə BMT Proqramı, İqtisadi, Sosial və Xüsusi İnkişaf Komissiyası olan İnsan Haqları Komissiyası.

Elm tərəqqi Komissiyası,

Asiya İqtisadi və Sosial Komissiyası, ÜTT (ticarət), Ümumdünya Ticarət Təşkilatı;

Beynəlxalq Valyuta Fondu - BVF Beynəlxalq Mülki təşkilatı;

Beynəlxalq Ümumdünya Meteorologiya və Ümumdünya Əqli Mülkiyyəti Təşkilatı;

Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatı İnkişafı Fondu, BM-in Sənaye İnkişafı Təşkilatı.

İctimai İnformasiya Departamenti, İdarəetmə Məsələləri Departamenti.

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı,

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası.

Hüquqi məsələlər üzrə BMT-nin elmi-tədqiqat institute,

Hərbi Qərargah Komitəsi,

Beynəlxalq Himayəçilik və Təhlükəsizlik Şurası,

Mənbə: Müxtəlif məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Bununla yanaşı BMT-in Təhlükəsizlik Şurasının Kırım konfransı, dövlətlərin ümumi birliyi əsasında himayədə olan ərazilərin və əhalinin sosial-iqtisadi rifah tərəqqisi üçün qəyyumluq sistemi yaradılması ilə nəticələnmiş

dir(5). Belə ki, əvvəllər bu təşkilat əsasında təhlükəsizlik mühüm istiqamət hesab edilirdisə, müasir geosiyasi şəraitdə isə sosial-iqtisadi rifah meyarını səciyələndirir.

Belə ki, həmin dövüdə Kırım konfransından Konqresə məruzə edən Ruzvelt dünyanın və Asiyanın siyasi-iqtisadi gələcəyini proqnozlaşdırmaq üçün BMT-nin razılaşmalarını zəruri hesab edirdi. Dünya müharibəsindən sonra anti-faşist koalisiyasının rəhbərləri Kırmda toplaşaraq müharibədən sonrakı dünyanın siyasi-iqtisadi sisteminin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdilər. Beləliklə, Almaniyanı və dünyanı nüfuz dairəsinə parçalayan, dünyanın yeni siyasi-iqtisadi xəritəsini müəyyən edən Stalin, Ruzvelt və Çörçill, faktiki olaraq beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sisteminin əsasını yaratmışlar(2). Bu səbəbdən də beynəlxalq siyasi-iqtisadi sistem reallıqda qısa zamanda qəbul edilən və müharibə şəraitinə uyğun müəyyənləşdirilən müvəqqəti bir dünya düzənini formalaşdıran geosiyasi plan kimi səciyələnilir.

Bununla yanaşı BMT-nin fəaliyyəti qeyd edilən təşkilat və komitələr vastəsi ilə dünya ölkələrində siyasi-iqtisadi şəraitə nəzarəti və sosial-iqtisadi tərəqi istiqamətli funksiyaları həyata keçirir. Beləliklə, geosiyasi mənşərdə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas predmeti kimi sosial-iqtisadi rifah təminatının artım meyarının həllinə tövsiyələrin verir. Bununla yanaşı BMT təsisatların fəaliyyət ilə dünya iqtisadiyyatında və beynəlxalq geosiyasi əlaqələrdə mövcud ictimai-iqtisadi sahələrdə, beynəlxalq təşkilatlarda öz əhəmiyyətini artırmaqla prosesləri tənzimləyir. Belə ki, geosiyasi əlaqələrdə sosial-hüquq bərabərlik uğrunda tarixən insanlar mübarizə aparıblar, qeyri bərabərliyin bütün formalarına qarşı çıxıblar. Bu səbəbdən də, BMT dünya ölkələrində sosial-iqtisadi artımın davamlı təminatın əsas prinsipi kimi makroiqtisadi sabitliyi və vətəndaşlara yeni iş yerləri yaradılmasını, investisiya fəallığını dəstəkləyir və beynəlxalq tədbirlərdə siyasi-iqtisadi tövsiyələr verir. Bununla yanaşı BMT ixracda və ticarətə maneələrinin aradan qaldırılması, vahid ticarət meyarını dəstəkləyir, insan haqlarının müdafiəsi sahəsində təşəbbüslə çıxış edir.

Beləliklə, Beynəlxalq maliyyə təşkilatlar (Beynəlxalq Valyuta Fondu) BMT-nin konfranslarında təqdim etdikləri sosial-iqtisadi tərəqqi təminatı proqramlarında qeyd edilir ki, pul-maliyyə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı təmin etmək, beynəlxalq ticarətə və tarazlı tərəqqiyə şərait yaratmaq zəruridir. Belə ki, dünya ölkələrin iqtisadi tərəqqisinə yardımçı olmaqla, bəşəriyyətdə insanların sosial-iqtisadi rifahına nail olmaq, makroiqtisadiyyatın tədiyyə balansında qeyri-tarazlıqları aradan qaldırmaq məqsədi ilə BMT üzv ölkələrində maliyyə təminatı təşkil etmək BVF əsas prinsipləri kimi səciyələnilir.

Beləliklə, BVF-da əsas maliyyə vəsaiti olan ölkələr, ABŞ 19.78%, Rusiya 2.8%, Almaniya 5.58%, Fransa 4.98%, Yaponiya 5.95%, Böyük Britaniya 4.91%, Səudiyyə Ərəbistanı 3.98%, kimi dövlətlər hesab edilir. Bu

siyasi-iqtisadi şəraitdə BVF-nu əsas məqsədi, dünya ölkələrinin iqtisadi meyarlarının tədiyyə balansındakı qeyri-tarzlığı aradan qaldırmaq, sosial yönümlü büdcə xərclərini təmin etmək və ölkənin makroiqtisadi sabilliyini həyata keçirilməkdir.

Bununla yanaşı BVF və Dünya Bankının proqnozlarına əsasən Azərbaycan yüksək gəlirli ölkələr kimi 2055-ci ilədək davamlı artımlı dövlətlər cərgəsinə daxil edilmişdir. Belə ki, əlverişli siyasi-iqtisadi artımın əsas meyarı makroiqtisadi sahədə məhsuldarlığın yaxşılaşdırılması və sosial-iqtisadi rifahın yaradılmasıdır. Bu prinsiplərin əsasında ölkələrdə makroiqtisadi sabitliyi təmin etmək, kompleks məhsuldarlığı və orta gəlirli sahələri daha da artımına nail olmaqdır.

Beləliklə, qlobal iqtisadi problemlərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması istiqamətində ki, təcrübələr Azərbaycanın gələcəkdə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığında sosial-iqtisadi mənafeyin qorunması və sosial-iqtisadi sahədə təhlükə hesab edilən meyarların tənzimlənməsini zəruri edir.

Bu səbəbdən də BVF və DB-nın Gömrük Konvesiyasına düzəlişlərin təsdiq edilməsi iqtisadi tərəqqi və iqtisadi təhlükəsizliklə bilavastə əlaqəlidir. Belə ki, Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, "Beynəlxalq Konvesiyanın dəyişdirilməsi haqqında" bəyannamənin Azərbaycanda tətbiqi ölkənin siyasi-iqtisadi mənafeləri və iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından uyğunluğu ilə səciyyəlidir. Bu kontekstdən yanaşdıqda Azərbaycanda gömrük siyasətinin liberallaşması və "Gömrük tarifi haqqında" Qanunda dəyişikliklərin edilməsi səciyyəvi hesab edilir. Belə ki, mövcud geosiyasi şəraitin əsas məqsədi gömrük rusumalarının düzgün müəyyənləşdirilməsi və gömrük tarifində liberalıq, şəffaflıq xarici iqtisadi əlaqələrin zəruri şərtlərindəndir.

Belə ki, dövlətin siyasət-iqtisadi strategiyasının reallaşması əsasən iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin dövlət tənzimlənməsinin, statik tədbirlər sistemi kimi deyil, yeniləşən şəraitdə mühüm meyarlara adekvat olan sosial-iqtisadi tərəqqinin davamlı təminatı kimi şərtlənir. Bu meyarlar əsasında ölkənin makroiqtisadi sabitliyi və tərəqqisi xarici ticarət dövriyyəsi ilə yanaşı ölkənin ixrac və idxal meyarının cəmi kimi ifadə olunur. Lakin xarici ticarətin həcmi isə mövcud siyasi-iqtisadi şəraitə uyğun real valyuta məzənnəsinin cari qiymətləri ilə hesablanır və tənzimlənir.

Bu səbəbdən də dünyanın makroiqtisadi dövriyyəsi xarici ölkələrdə ixracın həcmində cəmi ilə müəyyən edilməklə ABŞ dolları ilə hesablanır. Beləliklə, dünya iqtisadi əlaqələri ixrac və idxalın həcmində bərabərliyini səciyyələndirir. Belə ki, hər bir ölkə tərəfindən idxal edilən əmtəə digər ölkə tərəfindən ixrac edilir və belə formada idxal və ixracın tənzimlənməsi əsas iqtisadi meyar hesab edilir.

Beləliklə, Dünya ticarətinin obyektləri isə insan əməyinin məhsuldarlığının istismarı makroiqtisadi sabitliyin tənzimlənməsində antiinhisar siyasəti-

nin aktuallığını şərtləndirir. Belə ki, antiinhisar siyasətinin zərurliyi isə insan cəmiyyəti öz təkamülünü, antik, feodalizm və kapitalizm, kommunizm mərhələlərindən keçərək müasir siyasi-iqtisadi tərəqqi dövrünü xarakterizə edir. Burada antikliyin əsasını həmin dövrün məhsuldar qüvvələri olan insan (haqları) faktoru kimi mülkiyyət təşkil edir. Didər mərhələ isə feodalizm və kapitalizm dövrləri əsasən kapitalla, kommunizm dövrü isə əməyə və əmək haqqına olan mülkiyyəti xarakterizə edir. Beləliklə, kapitalizmin tərəqqi meyarı əsasən istehsal vasitələri və mülkiyyət münasibətləri ilə müəyyənləşir.

Bu səbəbdən də merkantilistlər iqtisadi sistem üç mərhələdə təsnifləşdir. İstehsal sahələri, təsərrüfat və xarici koloniyalar kimi səciyyələndir. Belə ki, merkantalistlərin fikirlərinə əsasən, tacirlər iqtisadi sistemin ən mühüm subyekti və istehsalın əsas meyarı hesab edilərsə haqsız rəqabət formalaşar və bunlarda ümumi siyasi-iqtisadi şəraitdə inhisarçılığın yaranmasına səbəb olar. Belə şərait isə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi üçün real təhlükə formalaşdırar. Bu şəraitin yaranmaması üçün dünya ticarətində müxtəlif təcrübələr və nəzəriyyələri mövcuddur ki, bunlarda beynəlxalq ticarətin müasir liberal formasını səciyyələndirir.

Beləliklə, merkantilistlər ölkənin iqtisadi gücünü onun qızıl və qiymətli metal ehtiyatları ilə ölçərək hesab edillər ki, qızıl ehtiyatlarının artımı dövlətin əsas vəzifəsi olmalıdır. Bütün növ xarici ticarətin əsasını bu xidmətlə əlaqələndirillər və hesab edirlər ki, dövlət öz mövqelərini gücləndirmək üçün makroiqtisadi ticarət balansını dəstəklənməlidir. Beləliklə, makroiqtisadi sabitliyə də daha çox əmtəə ixracı ilə qızıl axınını təmin etmək, daxili istehsalı və məşğulluğun artımına nail olmaqla əsaslandırırıdılar. Merkantilistlərin bu fikirləri ticarət siyasətində idxalı artırmaqla ixracı məhdudlaşdırır və nəticədə ölkə daxilində hasil edilməyən xammalın rüsumsuz idxalına şərait yara- dar. Beləliklə, merkantilistlər qızıl və digər qiymətli metalları ölkə sərvətinin qaynağı hesab etməklə, dövlət büdcəsinin və ölkənin geosiyasi-iqtisadi gücünün təməli kimi səciyyələndirillər(3). Bu meyarlar beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə ticarətin ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyət müasir siyasi-iqtisadi şəraitdə tədiyə balansını real təsvirin formalaşdırır.

Beləliklə, cəmiyyətin məhsuldar qüvvələri və istehsal münasibətləri, iqtisadi sistem və mülkiyyətin müxtəlifliyi, əmtəə və pul, qiymət, tələb-təklif və rəqabət, ictimai təkrar istehsal meyarları, istehsal xərcləri və mənfəət, sosial-iqtisadi artım və onun modelləri və inflyasiya, maliyyə sistemi və dövlət büdcəsi, vergilər və dövlətin fiskal siyasəti, pul-kredit sistemi və gəlirləri və əhalinin həyat səviyyəsi, beynəlxalq valyuta sistemi və xarici iqtisadi ticarət əlaqələri, makroiqtisadi təhlükəsizliyin inteqrasiyası və Azərbaycanın bu mərhələlərdə iştirakı, qloballaşmanın sosial-iqtisadi nəticələri və bunların optimal həllinin aktuallığı ilə səciyyələndirilir(5).

Beləliklə, bu meyarlar əsasında ölkədə makroiqtisadi sabitlik, sosial-iqtisadi rifah gücləndirməlidir və mühüm problemlərin həlli üçün, dünya təcrübəsində bu sahədə özünü doğrultmuş güzəştli meyarların tətbiq edilməsi zəruridir. Belə ki, dünyanın iqtisadi təcrübəsinə əsasən hər bir güzəştin səmərəliliyi üçün mütləq düşünülmüş makroiqtisadi tənzimləmə meyarı mühüm faktor hesab edilir. Belə ki, beynəlxalq təşkilatlar olan BVF, DB, BMT, İƏT və digər qurumların Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatında mövqeyi 2025-2059-cü illərdə daha da artımlı olacağı və dövlətlərin sosial-iqtisadi meyarlarının müqayisəsi nəticəsində vətəndaş rifahının güclənəcəyini proqnozlaşdırmışdır. Bu proqnozlar əsasında mövcud fikirlərə əsasən Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi və ticarət tərəfdaşlarının artımı xarakterik hal hesab edilmişdir.

Belə möhtəbər beynəlxalq təşkilatın (BMT) çox illik fəaliyyət təcrübəsinin təhlili belə bir nəticə formalaşdırır ki, dünyanın geosiyasi və makroiqtisadi meyarlarının tənzimlənməsində BMT-nin mövqeyi əhəmiyyətli hesab edilir. Bununla yanaşı ABŞ-ın iqtisadi artım təcrübəsi hər dövlətin geosiyasi və iqtisadi mənzərəsi ilə müqaisədə onun dünya ticarətində ki, idxal, ixrac meyarlarının mahiyyəti mühüm faktor hesab edilir.

Bu səbəbdən də Azərbaycan dünyada çox etibarlı və ciddi siyasi-iqtisadi tərəfdaş kimi tanınır(1) və dünya ölkələri ilə xarici iqtisadi əlaqələrin əsas olan idxal meyarı aşağıdakı kimi təsvir edilir.

Xarici iqtisadi əlaqələrdə idxal ABŞ \$ CƏDVƏL 1.

Ölkələr		2019	2020	2021
Azərbaycan	İdxal	251,9	12,7	19,5
Rusiya	İdxal	235,9	251,9	231,9
Böyük Britaniya	İdxal	571,9	591,5	781,9
Almaniya	İdxal	1284,3	1234,0	1151,9
ABŞ	İdxal	2551,9	2759,1	2595,5
Fransa	İdxal	551,9	554,7	592,5
Türkiyə	İdxal	231,59	251,9	259,1
Gürcüstan	İdxal	9,15	9,5	9,15
Yaponiya	İdxal	758,3	751,9	781,9

Mənbə: DSK-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə, ölkənin idxal və ixrac meyarları ticarət, istehsal fəaliyyətin tənzimlənməsində dövlət tərəfindən müəyyən dərəcədə təminat olması səciyyəvidir. Belə ki, dünya təcrübəsinə əsasən hansı ölkədə makroiqtisadi sabitlik

mövcudursa həmin ölkənin geoiqtisadi mənafehlərin tənzimlənməsi ÜDM artımı ilə nəticələnir. Geoiqtisadi nəliyyətlər ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsində beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq, milli mənafehlər və iqtisadi təhlükəsizlik baxımından əhəmiyyətli hesab edilir.

Bununla yanaşı reallıqda tədqiqat sahəsi sosial-iqtisadi rifahın davamlı artımına yönəldilən maliyyə vəsaitinin ümum daxili məhsulun həcminə əsasən müəyyən artım meyarı ilə səciyələnilir. Belə ki, bu sahədə dünya bankının qiymətləndirdiyi meyarlara əsasən, Türkiyə 1%, Gürcüstan 0,4+05%, Azərbaycanda isə 0,2% təşkil edir. Bu səbəbdən də, ölkədə dövlət tərəfindən maliyyələşən bu istiqamətlər iqtisadi təhlükəsizlik meyarı kimi həssas və sosial-iqtisadi təhlükə mənbəyi kimi səciyələnilir. Beləliklə, siyasi-iqtisadi sahədə haqsız rəqabət və zəyif biznes rəqabəti, sahibkarlıq sahəsində sosial-iqtisadi rifah artımına dəstək həcminin qənaətbəxş olmaması makroiqtisadi sabitliyin təhlükə meyarı kimi xarakterizə olunur. Belə ki, müstəqillik dövründə, xüsusi ilə də ölkənin intellektual potensialının xarici ölkələrə axını siyasi-iqtisadi təhlükə hesab edilən faktorlardandır. Bu hər hansı bir ölkə üçün ciddi siyasi-iqtisadi və sosial problem intellektual kapitalın, insan rifahının tərəqqisində öz mənfi əlamətləri ilə səciyələnilir.

Geosiyasi mənzərədə makroiqtisadi sabitlik meyarı, siyasi-iqtisadi sistemi formalaşdıran normal sosial-iqtisadi və ictimai münasibətlərin nəticəsində mövcud olan iqtisadi tərəqqili cəmiyyətin bərabərliyinin əsasını səciyələnilir. Beləliklə, geosiyasi və ictimai münasibətlər, əsasən də sosial-iqtisadi sistemə xas olan meyarlar kimi ümumilikdə cəmiyyətin iqtisadi mənafehlərinin gücləndirilməsi ilə şərtlənir.

Makroiqtisadi mənafehlərin gücləndirilməsi

Beləliklə, makroiqtisadi mənafehlər dövlətin dəstəyi əsasında qiymət və mənfətin tənzimlənməsi və sosial-iqtisadi rifahın davamlı artımı ilə nəticələnməsini səciyələnilir. Belə ki, iqtisadi şərait də torpaq və digər kapital mülkiyyəti, mülkiyyətçinin və kapitalist tərəfindən formalaşır. Burada mənfəətli mülkiyyət iqtisadi katoqoriyalardan biri hesab edilir. Bunlar əsasən II dünya müharibəsindən sonra siyasi-iqtisadi sahədə “sosial-hüquq bərabərlik” anlayışlarına beynəlxalq ictimaiyyət daha həssas yanaşırdılar. Belə ki, BMT-in İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə qeyd edilir ki, bütün insanlar azad sosial hüquq bərabərliyində yaranmış idraka və vicdana malikdirlər.

Bu səbəbdən də sosial-hüquq, bərabərlik insan haqlarının ali prinsipi kimi obyektiv zərurətdən yaranmışdır. Bu sosial-hüquq prinsiplərə həmişə əməl olunması sosial-iqtisadi azadlıqların təminatı ilə səciyələnilir. Belə ki, sosial-iqtisadi təminat siyasi-hüquq bərabərlikdə vətəndaş məmunluğunun tam reallaşması ilə şərtlənir. Beləliklə, dövlətlərin büdcəsində, siyasi-iqtisadi

tərəqqinin əsası kimi insanların yeni işlə təmin edilməsi, ölkənin sosial-iqtisadi rifah təminatının gücləndirilməsində mühüm meyar hesab edilir.

Bu əsasda ölkənin makroiqtisadi meyarları 2020-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsinin 11815,9 mln. ABŞ dolları, 2019-cu ildə 14687 mln. ABŞ dolları, 2021-ci ildə 18195,5 mln. ABŞ dolları, 2022-ci ildə 19592,5 mln. ABŞ dolları təşkil etməsi sosial-iqtisadi rifahın davamlı artımında əhəmiyyətli hesab edilir.

Beləliklə, makroiqtisadi siyasət əsasən monetar və fiskal metodlarla tənzimlənir və iqtisadi sabitliyin mühüm meyarı kimi səciyyələnir. Bu meyarlara əsasında ÜDM-un artım tempi və iqtisadi səmərəlilik qorunur və tənzimlənir. Beləliklə, sosial-iqtisadi meyarlar əsasında fiskal, büdcə-vergi siyasəti və monetar isə Pul-kredit siyasəti ilə tənzimlənir.

Bu səbəbdə Mərkəzi Banklar monetar siyasət müxtəlif metodlarla maliyyə və pul siyasətini tənzimləməklə dövlətin sosial-iqtisadi mənafeələrinin tarazlığının nəzərə alınması ilə səciyələndirir. Belə ki, mərkəzi bank pul siyasətində pul təklifini və faiz dərəcəsini azaldılması ilə inflyasiyanı tənzimləyir. Bəzən banklar çox hallarda, faiz dərəcəsini sabit saxlamaq məqsədi ilə pul təklifində dəyişikliklər edirlər. Belə maliyyə və pul siyasəti sosial-iqtisadi mənafeələrə uyğun tərtib edilməsi səciyyəvi hesab edilir. Beləliklə, bankların tərtib etdiyi faiz dərəcəsində dəyişiklik həm inflyasiyanı tənzimləyir həm də, makroiqtisadi sabitliyin güclənməsinə əlverişli şərait yaratmış olur. Bu əsasında Mərkəzi bankların məqsədi inflyasiyanı tənzimləməklə istehsal artımını təmin etmək və ölkədə sosial-iqtisadi rifah meyarının artımına əlverişli şəraitin yaratması zəruridir.

Bu səbəbdən də, fiskal siyasət isə hökumətin dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərindən istifadə edərək iqtisadiyyatı tənzimləyir. Belə şəraitdə istifadə edilən iqtisadi metodlarla dövlət xərcləri istehsaldakı bütün neqativ proseslər tənzimlənməlidir. Belə ki, əgər dövlət sosial-iqtisadi rifah artımını gücləndirirsə bu ölkədə işsizliyi minimuma endirilməsi və istehsaldakı durğunluğu aradan qaldırılması ilə nəticələnər. Bu ölkənin siyasi, sosial-iqtisadi rifahın təmin edilməsinin əsaslarından olan işsizliyin aradan qaldırılması, sosial ödənişlər və işsizlərə verilən müavinətlərin ümumi həcmnin artımı, əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və əməkhaqlarının artırılması makroiqtisadi sabitliyin tənzimlənməsini əks etdirir.

Belə ki, ölkə rəhbəri İlham Əliyevin Azərbaycanda cari ildən minimum aylıq əməkhaqqını 345 manat, əmək pensiyasının minimum məbləğinin 281 manat müəyyən edən fərman və sərəncamı, əhalinin sosial-iqtisadi rifahının davamlı artımına yönəlmişdir. Beləliklə, Azərbaycanda makroiqtisadi tarazlığı vətəndaşın sosial müdafiəsi dövlətin həyata keçirdiyi sosial-iqtisadi siyasətlə əks olunur.

Bu səbəbdəndə Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, makroiqtisadiyyat və texnologiyə tərəqqi cəmiyyətdə sosial qrupların bərabərliyini zəruri edir. Belə ki, dövlətin əsas məqsədindən biri sosial-iqtisadi rifah artımıdır. Beləliklə, monetar siyasət fiskal siyasətdən daha effektiv olduğu qeyd edilsə də, nəticədə hər birinin (fiskal və monetar) sosial-iqtisadi rifahın davamlı artımının gücləndirilməsi dair təşəbbüsü məqbul hesab edilir(7).

Cari ilin iqtisadi meyarlarına əsasən ölkə iqtisadiyyatında makroiqtisadi sabitlik təminatı, pul siyasətinin tənzimlənməsi və sosial-iqtisadi cəhətdən artımı əsaslı, davamlı olacağı proqnozlaşır. Bununla yanaşı ölkə prezidentinin 22 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2022-2025-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası"na əsasən vətəndaşların sosial-iqtisadi rifah təminatı davam xarakter olacağı müəyyənləşmişdir. Bu istiqamətdə bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir. Belə ki, 2022-ci ildə qlobal iqtisadi proseslərin ölkə iqtisadiyyatına çoxtərəfli təsirləri ilə xarakterizə olunsada 2023-cü ildə sosial-iqtisadi rifah artım tempili olacağı və pul siyasətində monetar meyarlar vasitəsi ilə inflyasiya təzyiqinin yumşaldılması planlaşdırılmışdır(5).

Bununla yanaşı geosiyasi və makroiqtisadi mənafelərin gücləndirilməsi qeyd etməyə əsas verir ki, hər il üçün ehtiyac meyarının dövlət büdcəsi əsasında təsdiq olunması şərtlənir. Bununla yanaşı Bankların siyasi-iqtisadi şəraitdə mövcud olan dəyişikliklərə fiskal siyasətə nisbətən daha çevik reaksiya verməsi səciyyəvi hesab edilir. Bu səbəbdəndə elmi təhlillər nəticəsində Azərbaycanda sosial-iqtisadi rifah tərəqqisini şərtləndirən əlamətlərin müəyyən edilən idxal və ixrac meyarı aşağıdakı kimi əks edilmişdir.

İxrac və idxal meyarların təsnifatı Təsvir 1.

İXRAC	İDXAL
Dünyanın bəzi ölkələrində istehsal olunan (istehsal və emal edilmiş) əmtələrin ölkələrlə mübadiləsi,	Xaricdən ölkəyə daxil olan əmtələrin mənfəətli olmasıdır.
İstehsal emalının yenidən xarici ölkələrə göndərilməsi.	Xaricə göndərmək şərti ilə emal məqsədli xammal gətirmək.
İxrac, əvvəl xaricdən gətirilmiş, o cümlədən beynəlxalq hərraclarda, birjalarda satılmış əmtələrin xarici ölkələrə göndərilməsi.	İdxaldan əvvəl xaricə göndərilmiş əmtələrin geri qaytarılması.

İstehsalının xarici ölkələrdə sərğilərə, yarmarkalara ÇIXIŞI.	əmtəələrin müəyyən müddətə beynəlxalq sərğilərə, yarmarkalarda sərğisi.
Xarici şirkətlərlə birgə istehsal edilən məhsullara tələbat.	Dövlət və özəl şirkətlərin xarici məhsulların ölkəyə gətirilməsi

Mənbə: müxtəlif məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Beləliklə, Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasətinin əsas prinsipi id-xal, ixracın balanslaşdırılması və iqtisadi azadlığın sosial bərabərliyə əsaslandığını qeyd etmişdir. Belə iqtisadi siyasəti davam etdirən İlham Əliyev güclü iradəsi, liderlik keyfiyyətləri və xarici iqtisadi diplomatiyası Azərbaycanın dünya ölkələri ilə münasibətlərini daha da genişləndirmiş, xalqdan aldığı tükənməz gücü, ölkənin siyasi, sosial-iqtisadi mənafeylərinin tənzimlənməsinə üstünlük vermişdir.

Beləliklə, yaşayış minimum ehtiyac meyarındaki fərqin balanslaşdırılması siyasi-iqtisadi şərtə sosial tarazlığın zərurəti hesab edilir. Makroiqtisadi mənafeələrin gücləndirilməsi yaşayış minimumu, ehtiyac meyarının artımlı və bərabər olacağı proqnozlaşdırıb. Belə ki, yaşayış minimumu istehlak səbəti və icbari ödənişlərin cəmindən ibarət olub sosial-iqtisadi normalarla tənzimlənilir. Bu yanaşmaya əsasən hər bir vətəndaşın rifah təminatını nəzərə alan ehtiyac meyarı mövcud siyasi-iqtisadi şəraitdə daha da əhatəli rifah təminatını özündə əks etdirir. Bu meyarlar əsasında sosial-iqtisadi konsepsiya və Dövlət Proqramları əhalinin sosial rifahın mövcud vəziyyətini və davamlı artım tempini proqnozlaşdırması ilə səciyyələnir.

Belə ki, makroiqtisadi tarazlıq, inflyasiyanın iqtisadi təhlükəsizlik meyarı kimi dövlətin ərazi bütövlüyünü, konstitusiya quruluşunu, xalqın və ölkənin maraqlarını, cəmiyyətin, dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunmasını özündə əks etdirir. Beləliklə, iqtisadi təhlükəsizliyin əsas prinsipi cəmiyyət, vətəndaş və dövlətin mənafeələrinin tarazlığının təminatı zəruri meyar hesab edilir. Mövcud siyasi-iqtisadi şəraitdə sosialyönümlü məsələlər cəmiyyətin ən aktual problemləri kimi səciyyələnir. Bununla yanaşı dövlət işsizliyin azaldılması, gəlirlərin ədalətli bölgüsü, sosial rifahın davamlı artımı, eləcədə ətraf mühitin qorunması və s. prinsipləri makroiqtisadi sabitliyi şərtləndirir. Bu səbəbdəndə ölkə rəhbəri İlham Əliyev qeyd edir ki, Azərbaycanda investisiya mühütü əlverişlidir və ölkəmiz enerji mərkəzlərindən biridir, hədəfimi isə bərpə olunan enerjidir(1).

Makroiqtisadi sabitliyin təminatı və tarazlığın qorunması əsasən sosial tədbirlərin genişləndirilməsi, sosial-iqtisadi sahibkarlığın artırılması və sosial

müəssisələrin fəallaşması ilə səciyyələnir. Belə ki, sosial müəssisə dedikdə vətəndaşların əlavə iş yerləri ilə təmin olunmasının proqramlaşdırılması, onların fəal iqtisadi fəalliyətə yönəldilməsi mühüm meyarlar hesab edilir. Bununla yanaşı sosial sahibkarlıq, innovativ sosial-iqtisadi rifah artımı və mənfəət bərabərliyi ilə səciyyələnir. Makroiqtisadi mənafeələrin gücləndirilməsində innovativ sosial-iqtisadi sahibkarlıq yeni anlayış olsa da, onlar cəmiyyətin tərəqqisi və vətəndaş məmunluğunda daimi aktual olmuşdur. Beləliklə, sosial-iqtisadi sahibkarlığın bütün formaları, əsasən də innovasiya əsaslı sosial-iqtisadi rifah artımlı meyarlarla səciyyələnir.

NƏTİCƏ

Dövlət tərəfindən sosial-iqtisadi sahibkarlığa və vətəndaş rifahına dəstək proqramların yenilənməsini zəruri edir. Belə ki, dünya təcrübəsinə əsasən hər bir iqtisadi sistemin makroiqtisadi tarazlıq fəaliyyətin təmin edilməsində dövlət həlledici rolu ilə səciyyələnir. Elmi meyarların və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi uzunmüddətli davamlı iqtisadi tərəqqini təmin etmək, “elmi iqtisadiyyatı”nı formalaşdırmaq, elmi əsaslı innovasiyalı fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Bununla əlaqədar olaraq, elmin inkişafı müasir siyasi-iqtisadi şəraitə uyğunluğu və qlobal meyarları nəzərə alınmalı və mütərəqqi dünya təcrübəsindən yararlanmaqla sosial-iqtisadi tərəqqinin təmin edilməsinin intensivləşdirməklə səciyyələnir.

Təhlillər nəticəsində belə bir fikir yaranır ki, 2022-ci, 2025-ci və gələcək illəridə əhatə etməklə Azərbaycanın siyasi-iqtisadi cəhətdən tərəqqili və davamlı insan rifahının təminatında yeni iş yerlərinin yaradılması ilə əhatə olunan innovativ sosial proqramların tətbiqini şərtləndirir.

Belə ki, iqtisadi nailiyyətlər, ictimai-siyasi sabitliyin qorunmasını və vahid dövlət siyasətinin təşkili, dövlətin iqtisadi siyasətinin səmərəliliyi, dövlət proqramlarının sosial-iqtisadi tərəqqiyə əsaslanan hədəfləri vətəndaş rifahının davamlı təminatına yönəldilməsi ilə səciyyələnir.

Beləliklə “Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 2002-ci il 10 sentyabr tarixli, “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında” 2002-ci il 28 sentyabr tarixli fərmanı və sərəncamı müxtəlif dövlət orqanlarının nəzarət funksiyalarını məhdudlaşdırmaqla vətəndaşların sosial-iqtisadi rifah təminatında mövcud olan problemlərin kompleks və sistemli həllini, sahibkarlıq üçün əlverişli siyasi-iqtisadi mühitin yaradılmasını şərtləndirir.

Beləliklə, Azərbaycanda sosial sahibkarlığın mövcud vəziyyəti və davamlı həyata keçirmək məqsədi ilə sosial-iqtisadiyata əsaslanan makroiqtisadi fəaliyyətin artımını şərtləndirir. Belə ki, sosial-iqtisadi sahibkarlıq sosial

problemlərin həllinə yönəldilmiş innovativ tərəqqiyə əsaslanır. Bunlar ölkəmizdə sosial-iqtisadi sahələrin tərəqqisi üçün zəruri olan sosial sahibkarlığa marağı artırmışdır. Beləliklə, sosial sahibkarlıq müəyyən edilmiş iş fəaliyyəti və prosesi, sosial müəssisə isə bu prosesin təşkilati quruluşu hesab edilir. Lakin özünüməşğulluqdan fərqli olaraq sosial sahibkarlığın əsas mahiyyətini özündə əks etdirən davamlı tərəqqi məsuliyyəti gəlirlərin bərabər paylanmasına yönəldilməsi ilə səciyyələnir.

Beləliklə, özünüməşğulluq proqramı “Əhalinin özünü məşğulluğunun təmin olunması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 7 aprel tarixli 194 nömrəli Sərəncamı əsasında həyata keçirilməsi ilə səciyyələnmişdir. Belə ki, dövlət özünüməşğulluq proqramı vasitəsi ilə əhalinin, vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinin zəruri etmişdir.

Bununla Azərbaycanda siyasi, sosial-iqtisadi sahibkarlığın tərəqqisi bir çox zəruri problemlərin həllini səciyyələndirir. Belə ki, sosial məşğulluğun artırılması, sosial-iqtisadi tərəqqini və dövlətin sosial-iqtisadi tədbirləri isə ictimai rifah artımını şərtləndirir.

ƏDƏBİYYAT

1. İlham Əliyev “İnkişaf – məqsədimizdir”, 1-cu kitab, Azərneşr, Bakı 2018,
2. F.Əliyev “Azərbaycan elminin inkişaf Perspektivləri”, Bakı: 2014.
3. İ. Aliyev “Milli iqtisadi tərəqqi modelinin formalaşması və prinsipləri”, Bakı 2021.
4. Ə.Əlirzayev, “Sosial-iqtisadi rifah və idarəetmənin əsas prinsipləri”. Bakı, 2018.
5. D.İ. Allahverdiyev, “Dünya iqtisadiyyatı: İqtisadi mənafeylər, mövcud real-lıqlar və perspektivlər”, Bakı 2021.
6. N. Məmmədov “Geosiyasətə giriş”, Bakı 2021.
7. R. Ə. Mehdiyev, “Yeni dünya nizamı: tərəqqiyə doğru” kitab, Azərbaycan nəşriyyatı, Bakı 2014.

Dagbeyi Allahverdiyev
Vusala Bakirova

MACROECONOMICS IN A GEOSITICAL LANDSCAPE STRENGTHENING OF INTERESTS

Summary

In the study, the application of geo-economic relations with the world countries to the macroeconomic stability and sustainable social-economic prog-

ress of Azerbaijan, geopolitical interests and current criteria of economic security were interpreted. The total economic criteria of Azerbaijan and the ways of increasing the continuous provision of citizen satisfaction in social-economic well-being were analyzed. Thus, the international geopolitical relations of the state, macroeconomic regulation and social-economic well-being as a criterion for sustainable growth, the political-economic experience and modern situation of the countries of the world were studied.

Keywords: political-economic perspectives, innovative economic prosperity, sustainable economic progress, geo-economic interests, economic diplomacy.

Дагбейи Аллахвердиев
Вусала Бакирова

МАКРОЭКОНОМИКА В ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОМ ЛАНДШАФТЕ УКРЕПЛЕНИЕ ИНТЕРЕСОВ

Резюме

В исследовании было интерпретировано применение геоэкономических отношений со странами мира к макроэкономической стабильности и устойчивому социально-экономическому прогрессу Азербайджана, геополитическим интересам и текущим критериям экономической безопасности. Были проанализированы общие экономические критерии Азербайджана и пути повышения непрерывного обеспечения удовлетворенности граждан социально-экономическим благополучием. Таким образом, были изучены международные геополитические отношения государства, макроэкономическое регулирование и социально-экономическое благополучие как критерий устойчивого роста, политико-экономический опыт и современное положение стран мира.

Ключевые слова: политико-экономические перспективы, инновационное экономическое процветание, устойчивый экономический прогресс, геоэкономические интересы, экономическая дипломатия.